

KRÓNIKA

BURANY NÁNDOR

A KORTÁRS IDEI hetedik számában közli Lukács György Utam a magyar kultúrához című írását, amely a szerző *Magyar irodalom* című kötetének az előszava, s amelyre itt is fel szeretnénk hívni a figyelmet. „Közel hetvenéves irodalmi tevékenység után most teszem közzé először és együtt azokat a magyar irodalmi tanulmányaimat, amelyeket fejlődésem szempontjából jellemzőknek tartok. Már ezzel is ki van mondva e kötet felépítésének szubjektív jellege...” — írja Lukács György, majd így folytatja: „...képet igyekszik adni arról, hogyan küszködtem kamaszkorom óta nagyrészt irodalmi cikkek formájában magyar környezetemmel, hogyan váltam szellemileg az idegenség érzésétől áthatott tiltakozóból olyan ellenzékivé, aki a magyar fejlődés valódi és mély irányzatainak felismerése segítségével rendszeres ideológiai harcot folytat a magyar nép fejlődési akadályainak lerombolásáért.”

Fejlődési útjának fontosabb mozzanatait érintve, eljut ahhoz a korszakhoz is, amelyben gyakorlati életvitele fordulópontját látja:

„Az októberi forradalommal beinduló magyar fejlődés egészen új típusú problémák elé állított, amelyek mind a rájuk, mind az őket képviselő emberekre irányuló magatartásomat teljes mértékben átalakították. Mint elméleti író, aki szemben állt az egész őt környező társadalommal — tegyük hozzá: anélkül, hogy annak igaz mivoltát igazán át tudta volna tekinteni —, csak olyanokkal voltam képes egyáltalában együttműködésbe kerülni, akiknél ezek az érzelmi vagy gondolati »feleletek« a valóságra gondolatilag egészen közel állottak saját gondolatvilágomhoz is. Így világképemben bármennyire az ember állt tartalmilag a világ középpontjában, mindig megvoltak az elvont embertelenség bizonyos elemei. Amikor a forradalmi forrongás idején a társadalom valóban haladó elemei közeledni törekedtek egymáshoz — és ez beindult a radikális óvónóktól kezdve egészen a Bartók zenei életet reformálni akaró törekvéséig —, a „közös nyelv”, a barát és ellenség szétválása egészen új síkra tevődött át; természetesen gondolatilag is. Megoldani ezt a kérdést csak a valódi marxista módszer lett volna képes, különösen akkor előtérbe nyomulni lenini formájában. Ámde bármennyire kezdők voltunk akkor valamennyien az új gondolati formák elsajátításában (magamat itt természetesen teljes mértékben beleszámítom a »kezdők« tömegébe), a gyakorlat parancsoló szükségyszerűségei mégis eleven kapcsolatokat és szenvedélyes elutasításokat váltottak ki. Sokszor volt olyannak igazza, aki azt csak dadogva tudta kifejezni, és a gyakorlatban sokszor tévútra ment a formailag legügyesebb megfogalmazási kísérlet. A magyar proletárdiktatúra kultúrpolitikája első összefogási kísérlet volt az igazán haladni akaró, a valóban megújulásra törő elemeknek a magyar társadalomban.”

A KNJIŽEVNE NOVINE 356. számában jelent meg Dr. Milan Damjanovićnak *Ideja Jugoslavije u protekloj polovini stoleća (1918—1968)* című írása, amely tavaly hangzott el egy bécsi összejövetelen. Noha az írás nem tér ki a nemzetiségek kérdéseire, csak jugoszláv népekről beszél, mégis szükségesnek tartjuk itt feljegyezni, talán éppen a probléma megragadásának világossága miatt, meg azért, mert írója valóban megbecsülésre érdemes módon igyekszik bizonyos terminológiai kérdéseket is tisztázni, a politikai szövegek helyett, a tudomány nyelvén szólni.

„...Népeink egysége és egymáshozkötöttsége — írja — etnikai, gazdasági és földrajzi adottságokból ered, de a falajunkon lejátszódott több évszázados történelmi események diktálta külpolitikai szükségszerűségekből is. Népeink egysége és egymáshozkötöttsége éppen ezért nemcsak a háború idején volt szimbolikus, de a háború utáni időszakban is, egészen napjainkig. Ez a szó mindenekelőtt magában foglalja, közvetlenül, gyakorlatilag szemlélve, valamennyi jugoszláv nép együttes angazsáltságát a felszabadító háborúban és az incipiens szocialista forradalomban; kifejezi továbbá, történelmileg szemlélve, a jugoszláv népek közös történelmi eredetének és sorsának eszméjét is. Ma jelenti ez valamennyi belátó jugoszláv eltökéltségét, hogy egyrészt küzdenek saját nacionalista mentalitásuk ellen, másrészt, hogy affirmálják a szocializmus saját útját a tegnapi és a mai fenyegetésekkel szemben. Ez az eltökéltség abból a tudatból következik, hogy a szocialista államon kívül az egyes jugoszláv népek nem tudnák elkerülni a gazdasági, társadalmi és nemzeti katasztrófát, amely gyorsan bekövetkezne. Ezért ez a szó és ez az eltökéltség állandó élethez szükségesből fakad, s ezért is inszisztálunk rajta.”

Damjanović szerint a jövő valamiféle nemzetek fölötti emberi közösséghez vezet, azonban ebben, ezen belül is megmarad az, ami nemzeti, mert „a nemzetközi nem lépi át a nemzeti elvét”. Fontosnak tartja ezt, mert szerinte ahhoz, hogy a szocialista társadalom igazán humánus emberi közösség legyen, okvetlenül szükséges a nemzeti kérdés helyes megoldása is.

*

LESZ-E NEMZETISÉGI tudományos intézet? — teszi fel a kérdést a csehszlovákiai magyar sajtó, taglalva egy intézet szükségességét és megalakításának lehetőségét. „Az viszont mindenképpen megdöbbentő — állapítja meg Fonód Zoltán —, hogy a kisebbségi magyarság a köztársaság 50 éve alatt nem tudta realizálni azt a törekvését, hogy szellemisége központjait megteremtse, s lerakja az alapját a tudományos élet megindításának.” A továbbiakban elmondja, hogy egy ilyen intézet megalakításához kétféle lehetőség kínálkozik: vagy önálló lenne, vagy a Szlovák Tudományos Akadémia keretében működne. A cikkíró szerint az utóbbi megoldás több szempontból is előnyösebb lenne. Az intézet hungarológiai és ruszin-ukranológiai kérdésekkel foglalkozna.

Érdekes, hogy milyen szakterületek tanulmányozását tartja elsősorban fontosnak: „A nemzetiségi kultúra és szellemiség érdekei elsősorban négy szakterületen kívánják meg a kutatómunka megindítását. Éspedig: a.) történelemtudományok; b.) irodalom és nyelvtudomány; c.) néprajz; d.) szociológia-politológia szakterületein. Ezek az osztályok képezhetnék elsősorban a létrehozandó nemzetiségi intézetet, s külön osztályként számolhatnának a dokumentációs osztállyal, mely a tudományos könyvtár feladatkörét is vállalná. Emellett szükség van természetesen arra is, hogy a kutatás más területein — gondolunk itt elsősorban a pedagógia-pszichológia szakterületére, illetve (legalább terminológiai szinten) a tömegeket érintő tudományok: agronómia, orvostudomány, közgazdaság,

műszaki tudományok stb. figyelemmel tartására — is számoljanak a nemzetiségi érdekek érvényesítésével.”

Tanulságos lehet még idézni azt a pár mondatot, amit az intézet megalakításának lehetőségéről mond: „S ha figyelembe vesszük, hogy a két részre, magyar és ukrán (ruszin) részlegre tagolódó nemzetiségi intézet nem lenne különösen népes, s az indulásnál (illetve 1970-ig) mindössze 20—25 személyt foglalkoztatna, s az elképzelések szerint 1970 után is fokozatosan fejlődne (nem haladná meg az 50 személyt!), — ez magában is azt bizonyítja, hogy az igények a megvalósíthatóság határain belül mozognak, tehát nincs szó a lehetetlenről.”

*

AZ EGYETEMI ÉS DIÁKIFJÚSÁG megmozdulásai az utóbbi időben valósággal csodálatba ejtik a világot. Nálunk legutóbb az a hír keltett meglepetést, hogy egyik egyetemünkön egy egyetemi hallgatót javasoltak prorektornak. De világszerte történnek az ifjúság berkeiben olyan dolgok, amelyeket néhány évvel ezelőtt még elképzelhetetlennek tartottunk. A diákifjúság fő követelése közé tartozik, hogy nagyobb beleszólást kapjon az iskola ügyeinek intézésébe, az oktatási-nevelési folyamat kérdéseinek megoldásába.

Nemrég arról olvastunk, hogy a svéd iskolákban megszüntetik a diákok osztályzását. A diákság és a haladó pedagógus közvélemény egy olyan iskolatípust akar kialakítani, amelyekben majd a diákság is részt vesz a tantervek meghozatalában vagy a tankönyvek készítésében. Ennek az iskolának a feladata lenne, hogy önálló, kritikai gondolkodásra nevelje a fiatalokat, s képessé tegye őket a társadalom demokratizálódási folyamatában való aktív részvételre. A gyerekekben az iskolában alakul ki a közösségi érzés, a társadalmi felelősség tudata, itt tanulják meg egymást megbecsülni stb.

Az eddigi kísérletek kiváló eredményeket hoztak, s a pedagógusok most készülnek az új elképzelések szélesebb körű alkalmazására. A tanárok és a diákok tegeznek egymást, s már a hétévesek is hozzászólnak az iskola illemszabályzatához vagy a tananyaghoz.

Az új elképzelések előharcosai szerint a diákok maguk dolgozzák fel a tananyagot, a tanárok csak mint szaktanácsadók szerepelnek, akik nem az ellentmondást nem tűrő tanári tekintélyükkel fognak hatni, nem követelnek majd vak engedelmességet a tanulóktól. A kitűnni vágyás és a versengés szelleme helyett ez az iskola inkább a csoportmunkát fogja serkenteni, a szabad idej tevékenység megszervezését a felelősségvállalás és az együttműködés alapján.

A svéd középiskolások szervezete a következő tanévben nagyszabású akciókra készül, a diákság széles köreit akarja mozgósítani, hogy az iskolareform egyelőre még csak szűkebb körben vitatott eszméi minél előbb általános megértésre találjanak, s felrúzzák a tanulókat a „bénító közömbösségből”.

*

A **REGÉNYPÁLYÁZAT** ügyében a zsüri ugyan már régen meghozta döntését, a díjakat is kiosztották, a könyveket azonban — mint ahogy az a díjazott művekkel sokszor lenni szokott — még nem felejtették el, különösen Gion Nándor első díjas regénye, a *Testvérem, Joáb*, nagyon is az irodalmi közvélemény érdeklődésének középpontjában áll.

Mire ez a krónika megjelenik, addigra valószínűleg elcsitulnak a kézirat körül felkavart hullámok, egyelőre, július elején azonban még nem tudni, megjelenik-e egyáltalán a Forum kiadásában az első díjas regény.

Mint a *Magyar Szó* már többször hírt adott róla, bizonyos kételyek merültek fel a regény politikai beállítottságát illetően, s a Fórum Kiadói Tanácsa is tárgyalt a könyv ilyen vonatkozásairól. Az ülésen megosztottak a vélemények és a végén — de idézzük a *Magyar Szó* cikkéből: „A Fórum Kiadói Tanácsa, amikor a múlt héten a regény kiadásáról tárgyalt — egyik-másik tagjának kivételével —, nem bocsátkozott a mű irodalmi-esztétikai értékelésébe, hanem eszmei-politikai és társadalmi szempontokból mérlegelve, megállapította, hogy a mű általában és részleteiben erősen kifogásolható. Mielőtt azonban végleges döntést hozna kiadásáról, a Kiadói Tanács írásba foglalt észrevételeit — a regény kéziratával együtt — megvitatás végett a vajdasági magyar írók elé terjeszti, vagyis azok elé, akik a pályázat lebonyolításával a Fórumot megbízták.

Az első díjas regény körüli bonyodalom tehát még nem ült el, még nincs végleges döntés arról, hogy a Fórum vállalja-e kiadását, avagy ezt a jogot átengedi másnak. Meglehetősen általános azonban az a vélemény, hogy kiadása elé nem kellene akadályokat gördíteni, amennyiben a szerző egy-két, esetleg nemzetközi bonyodalmakra is okot adó, a mű lényegét nem érintő mondatot kihagy belőle. Ezzel a regény sem jobb, sem rosszabb nem lesz — állítják többen is —, ám lehetőség nyílna, hogy az olvasóközönség és a kritika is hallassa szavát, hogy a nyílt porondra kerüljenek azok az eszmei és esztétikai kérdések, amelyek oly hevesen fellángoltak már a könyv megjelenése előtt.”

Még nem tudni a végleges döntést. Kíváncsian várjuk. A könyvet még inkább.

*

A BELÉPŐJEGY NÉLKÜLI színház gondolata időről időre hol az egyik, hol a másik európai színházban vetődik fel, s akadnak hívei a nemzetközi színházi megbeszéléseken is. — Legutóbb a Baseli Színház igazgatójának ilyen irányú törekvéséről olvashattunk. Javaslatát vitára bocsátva elmondotta, hogy a színház most igen nehéz körülmények között dolgozik, egy-egy idényben nem kevesebb, mint 33 bemutatót tart, mert a bérletrendszere erre kényszeríti, ennek következtében aztán a legkiválóbb előadásait sem tudja teljesen kijátszani. Az állam több mint nyolcommillió frank szubvenciót ad évente a színháznak, a belépőjegyekből még 1,6 millió folyik be, az igazgató szerint ezt a viszonylag kis összeget is az államnak kellene fedeznie. „A pénzügyi akadálynak az el-távolítása — mondja — egy esélyt jelentene a közönség számára, hogy megteremtjük a demokratikus színházat...”

A *Neue Züricher Zeitung* cikkírója mintha megjijedt volna a színház-igazgató javaslatától. Soraiból nem lehet tisztán kiolvasni: a demokratikus színház gondolata ijesztette-e meg, vagy az állami költségvetést fenyegető újabb veszély. Őva int az elhamarkodott lépésektől, s előbb más lehetőségek felkutatását javasolja. Különben is, mondja, „a gazdasági prosperitás korában, amelyben az alsóbb társadalmi rétegekhez tartozók is olyan javakkal rendelkeznek, amelyekről néhány évtizeddel ezelőtt álmodni sem mertek, egy színházjegy megszerzése éppen olyan egyszerű, mint a mozijegy, a futballmérkőzés megtekintése vagy más szórakozás. A kevésbé tehetős közönség és az ifjúság számára csökkentett helyárrakkal is játszhatna a színház. Az ilyen, olcsóbb előadásokkal és fokozott reklámmal a színház előbb szerezhetne újabb közönséget, mint a belépőjegy megszüntetésével”.

Hogy a cikkíró ezt mennyire gondolja komolyan, hogy mennyire érdeke meggyőzni a közvéleményt a színházigazgató javaslatának helytelenségéről, igazának bizonyítására érveket is felsorakoztat: szerinte psi-

chológiailag sem bizonyítható, hogy a belépőjegy megszüntetése a kívánt hatást érné el, hiszen, mondja, nemegyszer megtörtént már, hogy az egyes kulturális rendezvények éppen a díjtalan belépés miatt maradtak gyéren látogatottak, úgy véli, nagyon elterjedt már a vélemény, hogy egy jó rendezvénynek meg kell, hogy legyen az ára is.

Különbön is, az állami költségvetést a kultúra is újabb és újabb kiadásokkal terheli, s amilyen joggal a színház, más művelődési intézmények is hasonló igénnyel léphetnének fel az állammal szemben.

S ugye, mi lenne akkor? Hova jutnánk, ha a kultúra, akár az elemi oktatás, díjtalan lenne?

*

SÁFRÁNY IMRE a „képzőművészetről a pop-arttal kapcsolatban” írt és az *Új symposion* 50. számában megjelent elmefuttatásáról is szólnia kell a krónikának. Sáfrány a pop-art fejlődésével foglalkozva felvillantja azt a lehetőséget, amelyet ez a művészeti törekvés kínál a képzőművészeti analfabetizmus leküzdésére.

„Az egyre korszerűbb társadalmi szerepkörben mozgó, az egyre korszerűbben öltözködő, az egyre korszerűbb lakáskultúrával rendelkező, az egyre inkább gépesedő millióknak az életforma alakulásának ütemére rezonáló új szendorombok kelleneek...”

A korszerű termelés és a korszerű politizálás szimbiozisének következményeként létrejövő új szendorombokra vár mindazon problémák megoldása, melyekkel a dohos és steril, lendület és közönség nélküli képzőművészeti jelen hiába birkózik.

Valószínű, hogy egy széles körű sajátos pop-art mozgalmon át sokkal rövidebb lenne az út a Tengerparti sétalovaglásig, a Guernicáig, Vermerig, Boschig vagy akár a Pompei-i freskókig, mint ahogy azt püderes orrú művészettörténészek most magyarázzák...

Ahogy az európai képzőművészet Manet-től és Rodintól Picassóig kaput nyitott a közönség egy rétegének tudatában, a primitív, a „vad”, ázsiai és afrikai művészet világába, sőt az egészen egyszerű emberek, a gyerekek és az örültek alkotásai bűvkörébe, lehet, hogy ehhez hasonlóan éppen valami pop-art mozgalom lesz az, amely a közönség sokkal szélesebb, képzőművészeti angazsálatlan rétegeit megbarátkoztatja a korszerű művészetben egyidejűleg egzisztáló stílusokkal, hiszen egy távoli jövő képzőművészeti kultúrája a most formálódó sokféle izlésnek, kultúrának a szintézise lehet, mert csak ezáltal tud a ma még képzőművészeti angazsálatlan egyed izlésének megfelelő alkotásokra lelni, vagy hajlamaival összhangban álló alkotói tevékenységet kifejtteni.”

Az olvasó annyira sajátjának érzi Sáfrány gondolatait, annyira elmerül bennük, hogy írásának végére érve, türelmetlenül keresi a folytatást. S a szerzőnek nyilván éppen ez volt a célja: az olvasóban felébreszteni a türelmetlenséget, az igényt a megoldások iránt.

*

A TELEGRAM egyik májusi száma a Kulturális akció és a munkásság címmel közöl érdekes cikket, amelyben tulajdonképpen a művelődési politika irányításának kérdéseit fejtegeti. A cikk írója szembeszáll azokkal, akik a gazdasági reform jelszavai mögé bújva a kultúra szférájában a tiszta piaci viszonyokért szállnak síkra, de azokkal is, akik a kultúra eszmei tisztaságáért aggódva valamiféle bürokratikus irányítás mellett kardoskodnak.

A szerző szerint ez a két változat, legalábbis a mi társadalmi viszonyainkban, hamis dilemmát takar. Szerinte:

„Ha az öngazgatás az ember társadalmi létezésének olyan formája, amelyben a munkában való elidegenedése, amelyben társadalmi életének töle elidegenedett, részekre hullottsága egy történelmi folyamatban meg fog szünni, akkor a kultúra esetében ez azt jelenti, hogy megkezdődött az a folyamat, amelyben a társult emberek, mindenekelett a munkásosztály, és azok az osztályok, amelyek történelmileg ki voltak zárva ezekből a »szférákból«, elsajátítsák a kultúrát és művészetet. Ezt a folyamatot nem tudja az ő nevükben befejezni az állam, mint ahogy önmagától sem oldódik meg ez a kérdés a piacon. Itt is érvényes Marxnak az a gondolata, hogy a munkásosztályt csak saját maga szabadíthatja fel. A kulturális akciónak tehát nálunk azokból az öngazgató intézményekből kell erednie, amelyekben a társult munkások határoznak az életükről, ezek pedig a munkástanácsok és a munkások összefüvetei. Ez nemcsak azért fontos, mert a munkások így saját kezükbe vennék kulturális életük sorsát, hanem magának az öngazgatásnak a jövője miatt is. Reális ugyanis a veszély, hogy a munkásöngazgatásnak kizárólag a gazdasági problematikára való leredukálásával ez valamiféle ügyviteli intézménnyé változik, azaz társadalmi funkciója korlátozódik. Emiatt aztán a társadalmi élet nem gazdasági „szférái” a jövőben is elidegenítve maradnának a társult munkásoktól. De éppen ebben az elidegenítettségben van a kultúra bürokratikus irányításának vagy a piaci ösztönszerűségnek a forrása. Csak ha majd a művelődési élet kérdései is a társult munkások közvetlen akcióinak tárgyává válnak, csak akkor lesznek kizárva a közvetítők, csak akkor jön létre a közvetlen viszony a társult munkások és a kultúrmunkások meg az intézmények között. A kulturális akció kérdése így a munkások, a kultúrmunkások, a művészek és tudósok együttes akciójának közös ügye lesz.”

A kérdés nem új keletű, sokat foglalkozunk vele, sajnos legtöbbször inkább csak általánosságban. Noha az idézett cikk sem konkretizálja a javasolt megoldást, ilyen irányú ösztönző hatása vitathatatlan.

*

AZ ÚJVIDÉKI DNEVNIK egyik számában részletesen foglalkozik Dr. Milorad Vasović belgrádi tanár Verbászról írt monográfiájával, amely nemrég jelent meg a Matica srpska Társadalomtudományi Osztályának kiadásában. A cikkíró elsősorban azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyek a község lakosságának mai összetételére vonatkoznak.

Az olvasó figyelmét, a cikkíró szerint, elsősorban az a hely hívja magára, amelyben a szerző csodálatos és nem elég világos módon megállapítja, hogy a községnek végsőkig heterogén az etnikai összetétele, azonban a szláv lakosság túlnyomó (82,3%) többségben van, és ez új, általános állami érdekből nézve igen pozitív tényt jelent.

Az egyenjogú népek és nemzetiségek jugoszláv közösségében, abban az egyenjogúságban, amelyet gyakorlatunk is igazol, nem látom a szlovén népek dominálásának jelentőségét — jegyzi meg a cikkíró —, még kevésbé azt, hogy ez a szerző és a kiadó számára új és az általános állami érdekből nézve pozitív tényt jelent.

A cikkíró ezek után felteszi a kérdést a szerzőnek és a kiadónak is: vajon akkor miért nem felel meg és miért nem jelent minőségi tényt az az igazság, hogy hazánk határmenti vidékein, sőt a határtól távolabbi részeken is több olyan helységünk van, amelyben magyarok, románok vagy olaszok élnek többségben? És vajon ez, fordított értelemben, negatív tényt jelent? Mindjárt válaszol is: biztosan, hogy nem, hiszen öngazgatói társadalmunkban a gyakorlat igazolja a népek és nemzetiségek egyenlőségét és egyenjogúságát.

A cikkíró aztán megemlíti azokat az igazságtalanságokat is, amelyeket

a könyv szerzője a ruszinokkal szemben elkövet. Utána rámutat, mennyire helytelenek és károsak azok a megállapítások, amelyeket Dr. Milorad Vasović a magyarok kulturális életéről mond. Azt állítja, hogy a verbászi magyarok főleg iskolázatlan béresek és szolgák voltak, s hogy az ebből eredő mentalitás még most sem tűnt el belőlük. Éppen ebből következtet arra, hogy alacsonyabb kulturális szinten vannak, szerényebbek a kulturális igényeik, mint a község más nemzetiségű lakóinak. A cikkíró szerint ezt az értékelést a verbászi magyarok semmiképpen sem fogadják el.